

Bevolkingsprognose 2006–2050: veronderstellingen over de geboorte

Arie de Graaf en Coen van Duin

In de nieuwe bevolkingsprognose van het CBS wordt verondersteld dat jonge generaties vrouwen gemiddeld 1,75 kind per vrouw zullen krijgen. Sinds de bevolkingsprognose van 2000 zijn geen aanwijzingen gevonden om het toekomstig gemiddeld kindertal bij te stellen. Naar verwachting zal het uitstel van het eerste kind voor een groot deel worden ingehaald. Dit blijkt al voor generaties die zijn geboren in de jaren zestig. Ook blijkt uit het Onderzoek Gezinsvorming 2003 dat voor jonge vrouwen een uiteindelijk gemiddeld kindertal van 1,75 waarschijnlijk is. Voor jonge generaties is geen dalende trend in het verwacht kindertal waarneembaar. Hoewel het aandeel allochtone vrouwen stijgt en zij vaker een groot gezin hebben dan autochtonen, heeft dit weinig effect op het totaal vruchtbaarheidscijfer van Nederland.

1. Inleiding

Eind december 2006 heeft het CBS de nieuwe bevolkingsprognose voor de lange termijn opgesteld (Garssen en Van Duin, 2006). De prognose beschrijft de ontwikkeling van de omvang en samenstelling van de bevolking tot 2050. Deze verwachte bevolkingsontwikkeling is gebaseerd op veronderstellingen over de toekomstige geboorte, sterfte en migratie. In dit artikel wordt ingegaan op de veronderstellingen over de geboorte. Een belangrijk element van de analyse vormt de confrontatie van de vorige prognose met de waargenomen ontwikkelingen. Naast deze monitoring worden bij het opstellen van de geboorteprognose ook tijdreeksen geanalyseerd. Bij het formuleren van de geboorteveronderstellingen in de bevolkingsprognose van 2006 is ook gebruik gemaakt van gegevens uit het Onderzoek Gezinsvorming 2003 over verwachtingen van vrouwen betreffende hun kindertal.

In dit artikel wordt ook ingegaan op de vruchtbaarheid van allochtone vrouwen. Gezien het groeiende aandeel van de groep allochtonen wordt hun effect op de vruchtbaarheid nader geanalyseerd. Vervolgens worden veronderstellingen van de nieuwe geboorteprognose geformuleerd voor zowel de nationale bevolkingsprognose als de allochtonenprognose.

2. Vruchtbaarheidscijfers

De langetermijnveronderstelling voor de vruchtbaarheid is voor het laatst in de bevolkingsprognose van 2000 gewijzigd. Terwijl in de daaraan voorafgaande prognoses voor jonge generaties een gemiddeld kindertal van 1,70 werd verondersteld, werd het kindertal in de prognose van 2000 naar boven bijgesteld tot een niveau van 1,75. Dit niveau zou volgens de prognose van 2004 in 2009 worden bereikt (grafiek 1). De belangrijkste reden voor het naar boven bijstellen van de geboorteprognose was de toename van de vruchtbaarheidscijfers op hogere leeftijden. Op grond daar-

Periode- versus cohortbenadering

Ontwikkelingen in de vruchtbaarheid kunnen vanuit twee perspectieven worden geanalyseerd: op basis van gegevens over kalenderjaren en op basis van gegevens over geboortegeneraties. De analyse van kalenderjaargegevens is vooral nuttig voor ontwikkelingen op de korte termijn. Voor de lange termijn is de generatiebenadering het meest geschikt. Aangezien de geboorteprognose beoogt zowel de korte als lange termijn zo goed mogelijk te voorspellen, moet bij het opstellen van de prognose met beide perspectieven rekening worden gehouden.

De bekendste maat voor het vruchtbaarheidsniveau in kalenderjaren is het totaal vruchtbaarheidscijfer (TFR). Dit cijfer kan worden geïnterpreteerd als het gemiddelde kindertal per vrouw van een fictieve groep vrouwen voor wie de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers gelden die in een bepaald kalenderjaar zijn gemeten. De bekendste maat van het vruchtbaarheidsniveau voor generaties is het gemiddelde uiteindelijke kindertal van geboortegeneraties vrouwen. Bij zowel de kalenderjaarbenadering als de geboortegeneratiebenadering kan een onderscheid worden gemaakt naar rangnummer van het kind. In de prognose wordt de veronderstelling over het gemiddelde kindertal per vrouw gebaseerd op veronderstellingen over het aandeel vrouwen dat kinderloos blijft en de aandelen vrouwen die één, twee, drie en vier of meer kinderen krijgen.

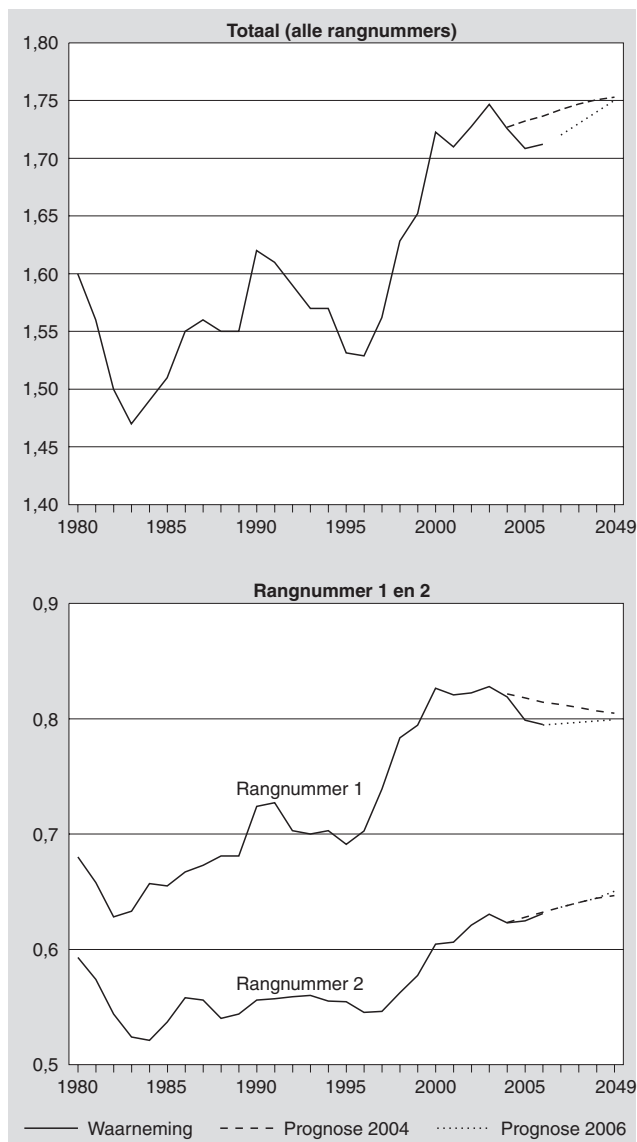
Als de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers gedurende lange tijd niet veranderen, dan zijn het totaal vruchtbaarheidscijfer en het gemiddeld uiteindelijk kindertal van generaties op den duur aan elkaar gelijk. Omdat in de bevolkingsprognose voor de langere termijn wordt uitgegaan van constante vruchtbaarheidscijfers voor opeenvolgende jonge generaties, zal het totaal vruchtbaarheidscijfer uiteindelijk overeenkomen met het gemiddeld kindertal van die jonge generaties.

van werd geconcludeerd dat er een inhaal van uitgestelde geboorten plaatsvond. Dit betekent dat de daling van de vruchtbaarheidscijfers op jonge leeftijden vòòr 1997 voor een groot deel aan uitstel werd toegeschreven. Daarom werd verondersteld dat het uiteindelijk kindertal hoger zou liggen dan het totaal vruchtbaarheidscijfer (TFR) dat medio jaren negentig rond 1,5 lag. Aangezien inhaal per definitie altijd later plaatsvindt dan uitstel, zal zolang het uitstel voortduurt de TFR lager zijn dan het uiteindelijk kindertal per generatie. Op het moment dat het uitstellen ophoudt, zal de TFR toenemen zolang de inhaal voortduurt. Als ook aan inhaal een einde komt, zal de TFR gelijk zijn aan het uiteindelijk kindertal van jonge generaties. Vanaf medio jaren negentig tot 2000 is de TFR gestegen; in de periode

2000–2005 schommelt de TFR tussen de 1,70 en 1,75. Sinds medio jaren negentig is het uitstel immers tot stilstand gekomen en heeft nog inhaal plaatsgevonden. Voor het totaal vruchtbaarheidscijfer in 2005 werd een lichte stijging voorspeld, terwijl de waarneming een lichte daling liet zien.

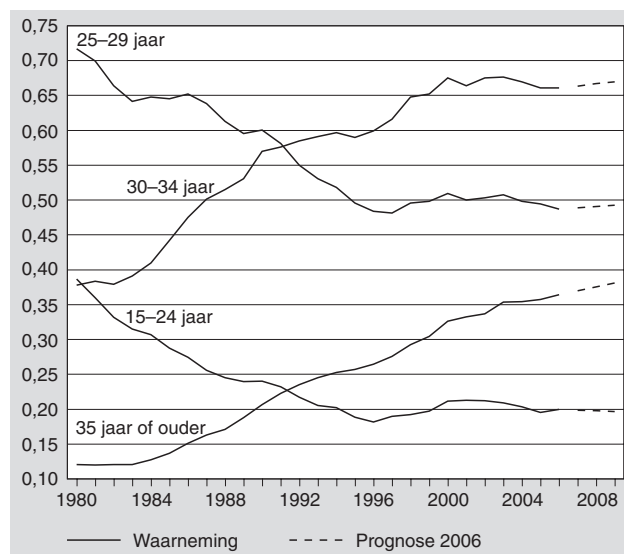
In grafiek 1 zijn naast het totaal vruchtbaarheidscijfer de vruchtbaarheidscijfers voor het eerste en tweede kind weergegeven. De verschillen tussen waarneming en de prognose van 2004 voor de jaren 2005 en 2006 doen zich vooral voor bij het eerste kind. De zogenaamde periode-effecten kunnen dit verschil voor een deel verklaren. De laagconjunctuur kan een rol hebben gespeeld: bij weinig vertrouwen in de economie stellen paren de beslissing om een kind te krijgen uit (De Jong, 2001). Hoewel periode-effecten een rol lijken te spelen bij de onverwacht hoge en lage geboorteaantallen, is het ook mogelijk dat er sprake is van structurele ontwikkelingen. In paragraaf 4 wordt daarom de vruchtbaarheidsontwikkeling van vrouwen naar geboorteperiode onderzocht.

1. Totaal vruchtbaarheidscijfer naar rangnummer, 1980-2009 en eindniveau (2049)

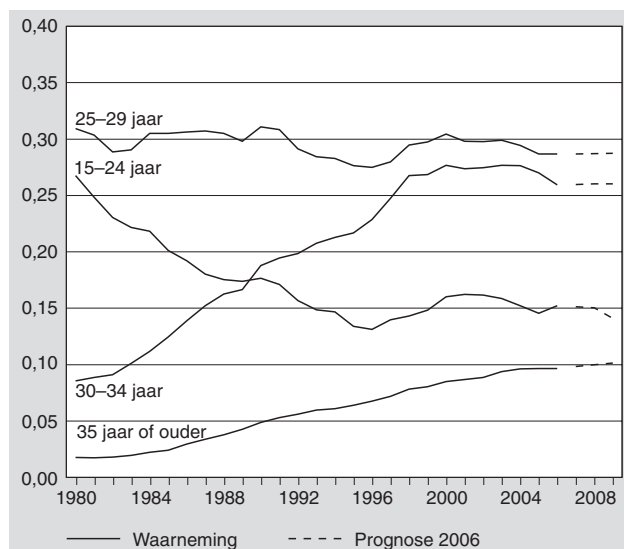
Veranderingen in de TFR zijn de resultante van uiteenlopende veranderingen in leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers. De vruchtbaarheidscijfers op jonge leeftijden hebben, ongeacht het rangnummer van het kind, een voortdurende daling laten zien in de periode 1970–1995. Vanaf medio jaren negentig is de daling tot stilstand gekomen (grafiek 2). Cijfers voor hogere leeftijden laten vanaf 1985 een stijging zien. Wel hebben vanaf het begin van deze eeuw de vruchtbaarheidscijfers van de leeftijdsgroep 30–34 jaar zich gestabiliseerd. De verschillen tussen de waargenomen jaren en de prognose van 2004 zijn voor de vier leeftijdsgroepen minimaal en zijn dan ook niet weergegeven in de grafiek.

2. Totaal vruchtbaarheidscijfer per leeftijdsgroep van de vrouw, 1980-2009

Grafiek 3 laat de ontwikkeling van de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers zien in de periode 1980–2005 voor het eerste kind. De vruchtbaarheidscijfers op jonge leeftijden vertonen weinig fluctuaties. In de betreffende periode

3. Totaal vruchtbaarheidscijfer (eerste kind) per leeftijdsgroep van de vrouw, 1980-2009

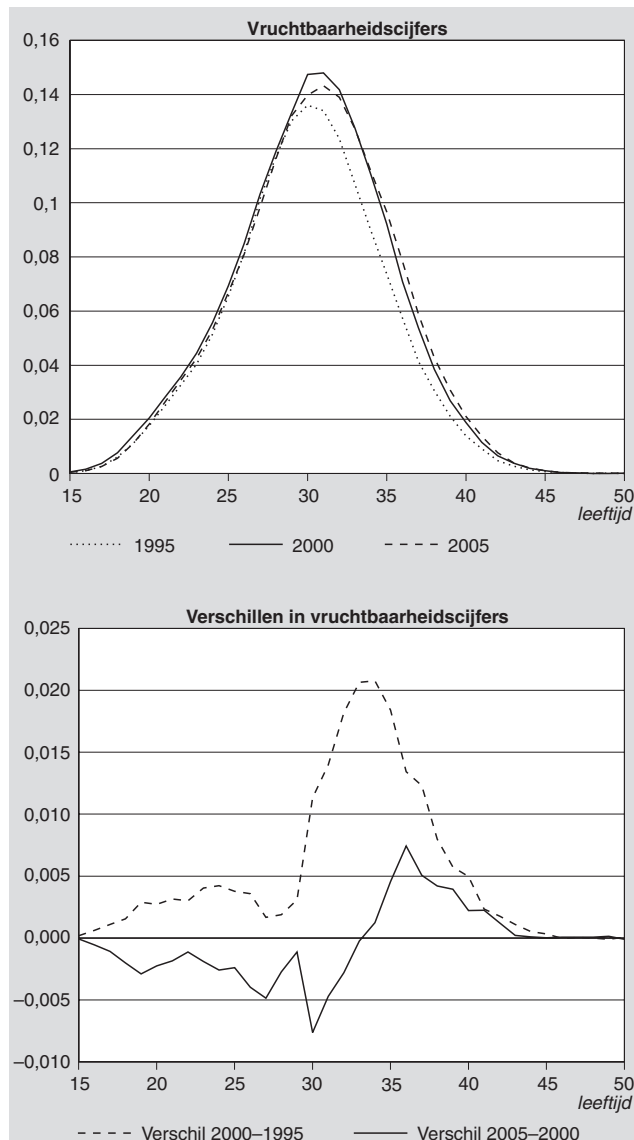

werd van de 15–24-jarige vrouwen circa 15 procent voor het eerst moeder; voor de 30–34-jarige vrouwen lag dit aandeel tussen de 25 en 30 procent. De stijging van de vruchtbaarheid voor vrouwen van 30–34 jaar is in het begin van deze eeuw tot stilstand gekomen. De stijging van de vruchtbaarheid voor vrouwen van 35 jaar en ouder zette in het begin van deze eeuw nog door.

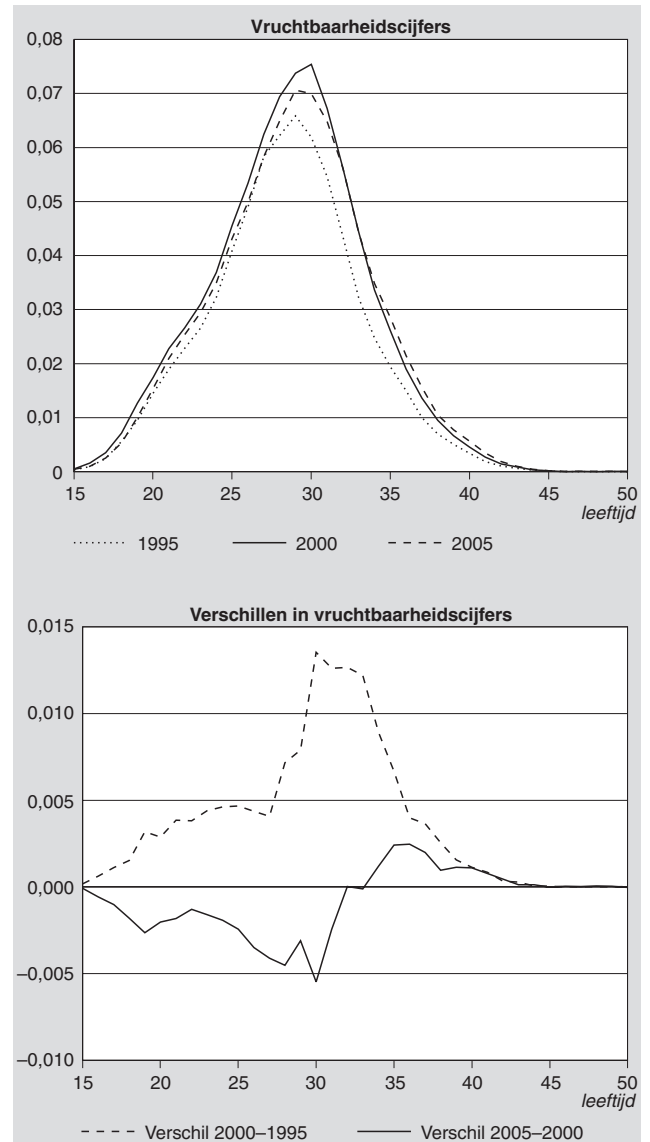
Rangnummer 2 levert in grote lijnen hetzelfde beeld op als rangnummer 1, zij het dat uitstel en inhaal circa twee jaar later plaatsvinden dan bij rangnummer 1. Als de waarnemingen voor rangnummer 1 worden vergeleken met de verwachte aantallen volgens de prognose van 2004, blijken de verschillen minimaal te zijn (niet weergegeven in de grafiek).

In de *grafieken 4 en 5* worden de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers voor het totaal en het eerste kind vanuit een andere invalshoek gepresenteerd. Voor elke leeftijd van de vrouw worden de vruchtbaarheidscijfers weergegeven voor de kalenderjaren 1995, 2000 en 2005. Voorts worden de verschillen tussen 2000 en 1995, en de ver-

4. Leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers voor totaal aantal geboorten, 1995, 2000 en 2005

5. Leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers voor rangnummer 1, 1995, 2000 en 2005

schillen tussen 2005 en 2000 weergegeven. De uitkomsten die uit grafiek 3 naar voren komen, worden hiermee uitvergroot.

In grafiek 5 worden de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers gepresenteerd voor het eerste kind. Uit de verschillen tussen de kalenderjaren 2005 en 2000 blijkt bijvoorbeeld duidelijk dat de frequenties tot de leeftijd van 32 jaar zijn gedaald en vanaf 32 jaar zijn gestegen. De verschillen tussen 1995 en 2000 laten voor alle leeftijden een toename zien van de vruchtbaarheidsfrequenties.

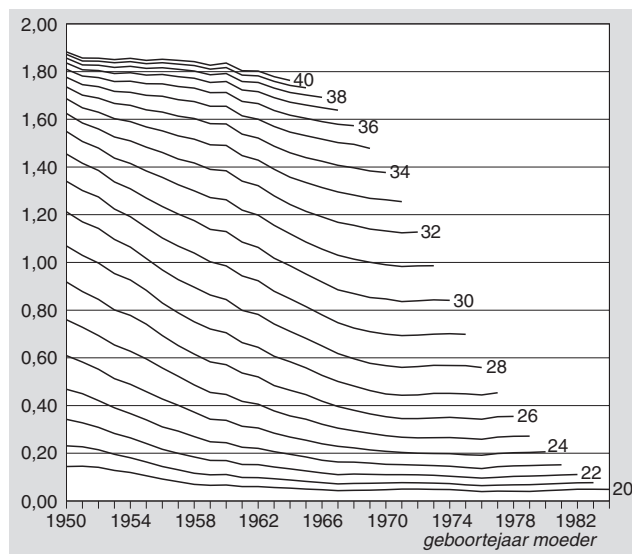
3. Geboortegeneraties

Een groot voordeel van het volgen van generaties in hun vruchtbaarheidsgedrag is dat het duidelijk wordt hoe groot het gemiddeld kindertal is voor vrouwen op verschillende leeftijden. Het nadeel van generatiecijfers is echter dat in het laatst waargenomen kalenderjaar verschillende geboortegeneraties nog niet alle vruchtbare leeftijden hebben doorlopen. De geboortegeneratie uit 1964 is in het laatst

waargenomen kalenderjaar (2005) 40 jaar oud en bijna aan het einde van de vruchtbare periode. Vrouwen geboren in 1984 zijn dan 20 jaar oud en staan nog aan het begin van het proces van gezinsvorming.

In *grafiek 6* wordt op verschillende leeftijden het gemiddeld gerealiseerd kindertal per vrouw getoond dat die vrouwen hebben gerealiseerd. Op 40-jarige leeftijd is het gemiddeld kindertal gedaald van 1,90 voor vrouwen die begin jaren vijftig zijn geboren tot minder dan 1,80 voor vrouwen geboren in het begin van de jaren zestig. Op 30-jarige leeftijd hebben vrouwen die rond 1970 zijn geboren gemiddeld 0,85 kinderen gekregen.

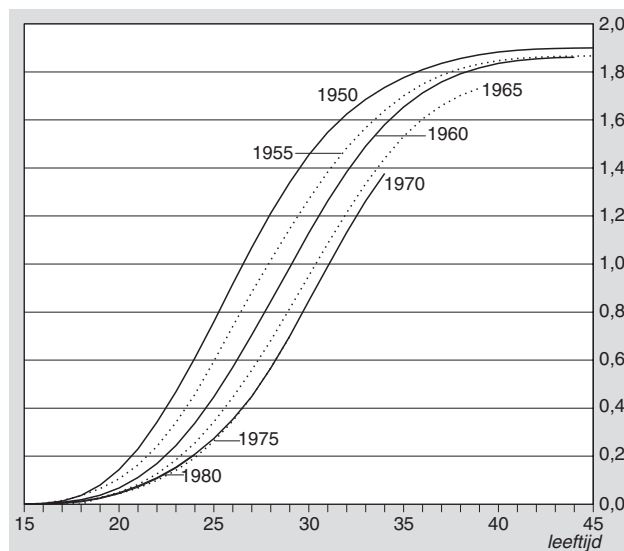
6. Gemiddeld kindertal naar leeftijd van de vrouw voor geboortegeneraties 1950–1984

Uit deze grafiek blijkt ook duidelijk dat bij de geboortegeneraties uit de jaren zeventig en begin jaren tachtig de vruchtbaarheid op jonge leeftijden is gestabiliseerd. Het proces van uitstel heeft hiermee een eindpunt bereikt. Terwijl bij vrouwen geboren in de periode 1950–1970 op jonge leeftijden de verschillen tussen de gecumuleerde vruchtbaarheidsniveaus afnemen, nemen door het proces van inhaal de verschillen op hogere leeftijden juist toe. Het is echter onwaarschijnlijk dat de geboortegeneraties van de jaren zeventig en later het niveau van de generaties van eind jaren vijftig zullen benaderen of overtreffen. Onduidelijk is in hoeverre het vruchtbaarheidsverlies dat op de jonge leeftijden is opgetreden nog zal worden ingehaald.

In *grafiek 7* wordt voor een aantal geboortegeneraties de ontwikkeling van het gemiddeld kindertal weergegeven. Voor vrouwen die in het begin van de jaren vijftig zijn geboren ligt het gemiddeld kindertal op 1,90. Voorts laat de grafiek zien dat vrouwen die zijn geboren in 1960 het verlies aan vruchtbaarheid op jonge leeftijden door uitstel ten opzichte van vrouwen geboren in 1955 vrijwel volledig hebben ingehaald. Ook vrouwen geboren in 1965 lijken het verlies te gaan inhalen, zij het niet volledig. De ontwikkelingen van de vruchtbaarheid op jonge leeftijd van de generaties 1970, 1975 en 1980 laten weinig tot geen verschillen meer zien. Dit duidt op het einde van het uitstel van kinderen.

7. Gemiddeld kindertal per vrouw naar leeftijd voor enkele geboortegeneraties

4. Verwacht kindertal

Bij het formuleren van de geboorteveronderstellingen in de bevolkingsprognose van 2006 wordt ook gebruik gemaakt van gegevens uit het Onderzoek Gezinsvorming van het CBS. Het gaat hierbij om de verwachtingen van vrouwen met betrekking tot hun eigen kindertal.

Het verwachte kindertal van jonge vrouwen is een onderbouwing van de veronderstellingen over de vruchtbaarheid. In het Onderzoek Gezinsvorming 2003 is – evenals in de vorige onderzoeken naar gezinsvorming – aan vrouwen gevraagd hoeveel kinderen ze denken te krijgen. Voor de geboorteprognose wordt de minimumvariant van de geboorteverwachtingen als uitgangspunt genomen. Voor vrouwen die niet goed kunnen aangeven hoeveel kinderen ze nog verwachten, is in het onderzoek gevraagd naar het laagste en hoogste aantal verwachte kinderen. Uit vorige Onderzoeken Gezinsvorming is gebleken dat voor jonge vrouwen de realisatie meestal bij de gemiddelde verwachting achterbleef. Voor jonge leeftijden geldt dit zelfs voor de minimumvariant. Het blijkt dat vrouwen die eind jaren vijftig of begin jaren zestig zijn geboren en op de leeftijd van 23–27 jaar hun verwachtingen hebben uitgesproken, het verwacht uiteindelijk kindertal met 0,15 kind hebben overschat. Door onvruchtbaarheid, (echt)scheiding en het niet vinden van een partner werden de verwachtingen niet gerealiseerd.

Vrouwen geboren in de periode 1965–1969 waren 33 tot en met 37 jaar toen ze in het voorjaar van 2003 werden ondervraagd. Hun gerealiseerde kindertal bedroeg op dat moment gemiddeld 1,46. In de minimumvariant wordt verwacht dat het uiteindelijk kindertal nog op 1,73 zal uitkomen (*staat 1*). Vrouwen geboren in 1975 of later waren ten tijde van het interview veel minder ver in het proces van gezinsvorming, waardoor hun gerealiseerd kindertal aanzienlijk lager is. In de minimumvariant is echter sprake van een lichte stijging: het gemiddeld verwacht uiteindelijk kindertal ligt voor geboortecohort 1975–1979 rond 1,8 en voor 1980–1984 zelfs rond 1,9 kinderen per vrouw. Duidelijk blijkt dat de meeste jonge vrouwen een kinderwens heb-

Staat 1
Vrouwen naar verwacht uiteindelijk kindertal in 1998 en 2003

Geboorteperiode (leeftijd in 2003)	0	1	2	3 of meer	Totaal	OG2003		OG1998	
						Gemiddeld verwacht uiteindelijk kindertal	Gemiddeld gerealiseerd kindertal	Gemiddeld verwacht uiteindelijk kindertal	Gemiddeld gerealiseerd kindertal
	%					abs.=100%			
1940–1944 (58–62 jaar)	11	13	46	31	337	2,14	2,14	.	.
1945–1949 (53–57 jaar)	13	15	50	23	449	1,91	1,91	1,92	1,91
1950–1954 (48–52 jaar)	16	15	45	24	449	1,96	1,96	1,90	1,90
1955–1959 (43–47 jaar)	17	15	42	25	484	1,84	1,84	1,88	1,86
1960–1964 (38–42 jaar)	19	15	43	23	523	1,79	1,77	1,81	1,63
1965–1969 (33–37 jaar)	19	16	46	20	523	1,73	1,46	1,72	0,98
1970–1974 (28–32 jaar)	20	13	48	19	478	1,71	0,81	1,77	0,35
1975–1979 (23–27 jaar)	18	12	48	22	396	1,81	0,25	1,75	0,05
1980–1984 (18–22 jaar)	16	9	50	25	379	1,94	0,05		

Bron: CBS, Onderzoek Gezinsvorming 1998 en 2003.

ben. Van de vrouwen geboren in de periode 1970–1974 verwacht ongeveer 20 procent uiteindelijk kinderloos te blijven. Tussen 10 en 15 procent verwacht uiteindelijk één kind te krijgen. Bijna de helft van de vrouwen verwacht een modaal gezin met twee kinderen en één op de vijf vrouwen verwacht drie of meer kinderen. Voor de jongste generaties ligt het aandeel vrouwen dat twee of meer kinderen denkt te krijgen op 70 à 75 procent. In hoeverre dit wordt gerealiseerd, hangt van een groot aantal factoren af.

Opleidingsniveau

Steeds meer vrouwen participeren op de arbeidsmarkt, en het moederschap is steeds minder een reden om daarmee te stoppen. Zegde in de jaren zeventig nog driekwart van de vrouwen na de geboorte van een eerste kind haar baan op, aan het begin van deze eeuw bleek dit aandeel volgens het Onderzoek Gezinsvorming 2003 te zijn teruggelopen tot een vijfde. Het gestegen opleidingsniveau is een belangrijke drijfveer achter deze ontwikkeling. Naarmate

een vrouw langer heeft doorgeleerd en hierdoor een hoger opleidingsniveau behaalt, wordt de kans kleiner dat ze haar werk opgeeft om fulltime moeder te worden. Door een moeizame combinatie van (kleine) kinderen en werk zouden hoogopgeleide vrouwen mogelijk minder vaak voor het moederschap kiezen of genoeg nemen met een kleiner gezin. Anderzijds zou het zo kunnen zijn dat juist hoogopgeleide vrouwen zich eerder kinderopvang kunnen permitteren, en hierdoor voor meer kinderen kiezen dan laagopgeleide vrouwen (De Graaf en Keij, 2001).

In *staat 2* wordt het verwacht uiteindelijk kindertal naar opleidingsniveau van de vrouw belicht. Voor de cohorten 1950–1959 en 1960–1969 is een duidelijk verschil waarneembaar tussen laag en hoog opgeleide vrouwen: het verwacht kindertal van laagopgeleide vrouwen is ongeveer 0,3 kind hoger dan voor hoogopgeleide vrouwen. In het geboortecohort (1970–1979) is het verschil tussen laag- en hoogopgeleiden beduidend kleiner: ruim 0,1 kind. Het verschil in vruchtbaarheidsgedrag tussen hoog- en laagopgeleide vrouwen blijkt dus af te nemen. Hierbij kan de veranderende samenstelling van de groepen hoog- en

Staat 2
Vrouwen naar verwacht uiteindelijk kindertal en onderwijsniveau in 2003

	0	1	2	3 of meer	Totaal		Gemiddeld verwacht uiteindelijk kindertal	Gemiddeld gerealiseerd kindertal
					absoluut	%		
	%				abs.=100%	% per kolom		
	1950–1959	(43–52 jaar)						
Laag	10	19	47	23	384	41	2,01	2,01
Middelbaar	18	11	45	26	326	35	1,89	1,89
Hoog	26	13	36	25	220	24	1,69	1,69
Totaal	17	15	44	25	933	100	1,90	1,90
	1960–1969	(33–42 jaar)						
Laag	14	16	46	24	323	31	1,93	1,85
Middelbaar	18	15	46	21	451	43	1,75	1,61
Hoog	26	14	40	20	271	26	1,59	1,37
Totaal	19	16	44	22	1 046	100	1,76	1,62
	1970–1979	(23–32 jaar)						
Laag	12	16	52	20	153	17	1,88	1,04
Middelbaar	19	15	50	17	383	44	1,70	0,63
Hoog	23	9	44	25	339	39	1,76	0,25
Totaal	19	13	48	20	875	100	1,75	0,55

Bron: CBS, Onderzoek Gezinsvorming 2003.

laagopgeleide vrouwen een rol spelen. Vroeger vormden hoger opgeleide vrouwen een vrij selecte groep (25 procent), terwijl tegenwoordig juist lager opgeleide vrouwen een minderheid vormen (17 procent). Ook ontwikkelingen rond de kinderopvang kunnen een rol spelen.

Het lage kindertal van hoog opgeleide vrouwen van het cohort 1950–1959 kan deels worden toegeschreven aan verschillen in relatievorming (De Beer en De Graaf, 1998). Van de hoogopgeleide vrouwen is naar verhouding een kleiner deel getrouwd dan van de laagopgeleide vrouwen. Bij de hoogopgeleide vrouwen woont echter een veel groter aandeel ongehuwd samen of alleen. Hierdoor is het aandeel kinderloze vrouwen onder hoogopgeleiden hoger dan onder laagopgeleiden. Bovendien werd vroeger van moeders niet verwacht dat ze bleven werken. Een deel van de hoogopgeleide vrouwen van het cohort 1950–1959 heeft een arbeidscarrière verkozen boven het moederschap. Tegenwoordig is de combinatie van werken en kinderen niet alleen geaccepteerd, maar zijn de kinderopvangmogelijkheden sterk uitgebreid en is deze combinatie daardoor beter mogelijk geworden. Als gevolg hiervan hebben hoger opgeleide vrouwen tegenwoordig meer kans om hun gewenste kindertal te realiseren. Terwijl hoogopgeleide vrouwen uit geboortecohort 1970–1979 tegenwoordig uitgaan van een uiteindelijk gemiddeld kindertal van 1,7 à 1,8, ligt dit voor laagopgeleide vrouwen met 1,8 à 1,9 slechts een fractie hoger.

5. Allochtonen

De allochtonenprognose voorspelt de ontwikkeling van het aantal allochtonen van de eerste en tweede generatie. Een belangrijke bouwsteen voor de prognose van de tweede generatie allochtonen en de TFR voor de totale bevolking vormt de veronderstelling over het gemiddeld aantal kinderen dat allochtone vrouwen van de eerste generatie in de toekomst zullen krijgen. In deze paragraaf wordt de ontwikkeling van de waargenomen vruchtbaarheid van allochtone vrouwen vanaf 1990 gepresenteerd. Veronderstellingen over de toekomstige vruchtbaarheid worden in de volgende paragraaf besproken.

In de allochtonenprognose worden een aantal groepen allochtonen onderscheiden op basis van het geboorteland van de persoon zelf of dat van de ouders: Turkije, Marokko, Suriname, Nederlandse Antillen en Aruba, Afrika (exclusief Marokko), Azië (exclusief Indonesië en Japan), Latijns-Amerika (exclusief Suriname, Nederlandse Antillen en Aruba), Indonesië, de EU-26¹⁾, de overige Europese landen en de overige niet-Europese landen (Noord-Amerika, Japan en Oceanië).

¹⁾ In de nieuwe prognose worden Bulgarije en Roemenië tot de Europese Unie gerekend. Per 1 januari 2007 zullen deze landen toetreden tot de EU. De cijfers in dit artikel hebben echter betrekking op de EU-24 (dus exclusief Bulgarije en Roemenië) en 'overig Europa' (inclusief Bulgarije en Roemenië). Naar verwachting heeft dit geen noemenswaardig invloed op de cijfers en is het belang voor de veronderstellingen daarmee gering.

Eerste generatie allochtonen

Het vruchtbaarheidscijfer (TFR) van de autochtonen (inclusief tweede generatie allochtonen) is tussen 1996 en 2004 gestegen met 0,2 kinderen per vrouw (*grafiek 8*). Over dezelfde periode is de TFR van de eerste generatie Marokkanen met 0,1 gedaald. Bij de eerste generatie met herkomst Turkije en was sprake van een sterkere daling (0,3). Deze daling trad vooral in de jaren na 2000 op. Bij de eerste generatie allochtonen uit de Antillen/Aruba en Suriname was tot 2001 sprake van een sneller stijgende vruchtbaarheid dan bij de autochtonen. Daarna zette een sterke daling in. De TFR van deze groepen ligt hierdoor, evenals in 1996, weer dicht bij die van de autochtonen.

De TFR van eerste generatie allochtonen wordt, in het bijzonder bij de Turken en Marokkanen, beïnvloed door de omvang van de immigratie uit deze landen (Alders, 2000). Het merendeel van de immigranten uit Marokko en Turkije komt naar Nederland om een gezin te vormen. Geïmmigreerde vrouwen krijgen vaak één tot twee jaar na immigratie een kind. Een stijgend aantal immigranten heeft daardoor een positief effect op de TFR in de volgende jaren. Dit effect is tijdelijk. Van immigranten die al vijf tot tien jaar in Nederland zijn, zal het gezin vaak al de uiteindelijke grootte hebben bereikt.

In de eerste helft van de jaren negentig was er een sterk dalende trend in de TFR van eerste generatie Marokkanen en Turken. In de tweede helft stabiliseerde de TFR van deze groepen, mede onder invloed van de stijgende aantallen immigranten. Na 2000 nam de immigratie uit deze landen niet meer toe en is de TFR van beide groepen weer gaan dalen.

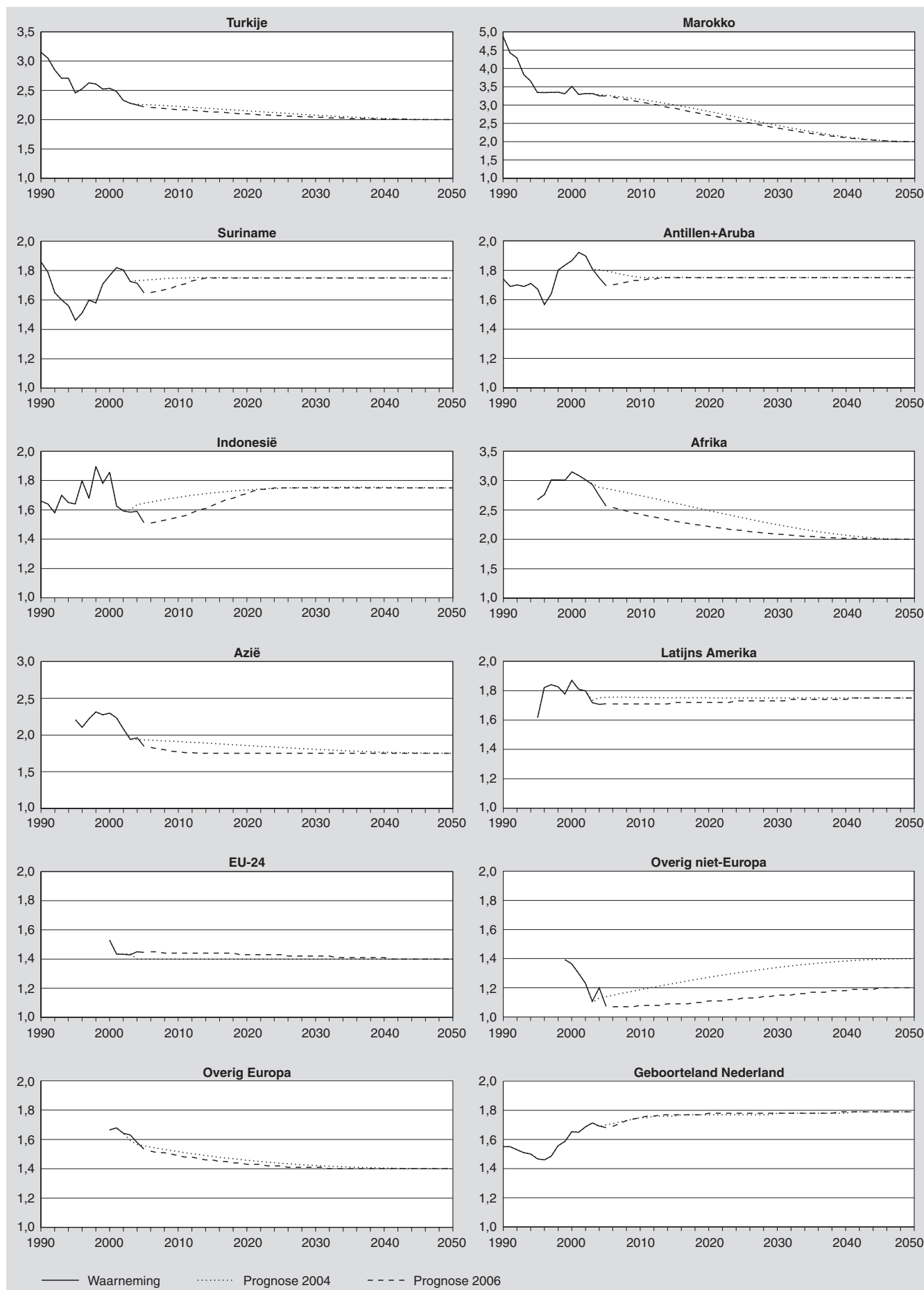
Bij de daling van de TFR van Turkse vrouwen sinds 2000 lijkt een afname van de tienerzwangerschappen een rol te spelen. Het aantal geboorten per 1000 vrouwen jonger dan 20 jaar ligt in de periode 2001–2004 een derde lager dan in 1996–2000 (*grafiek 9*). De afname van de vruchtbaarheid bij de Marokkanen en bij de groep 'overig niet-westers' doet zich vooral voor op de meest vruchtbare leeftijden, tussen 20 en 35 jaar.

Om een goed beeld te krijgen van de langetermijntrend van de vruchtbaarheid is het beter om naar de cumulatieve cohort-vruchtbaarheid te kijken. Bij Turken en Marokkanen blijkt sprake van een afname van de vruchtbaarheid bij opeenvolgende cohorten (Garssen en Nicolaas, 2006). Voor de 30-jarige vrouwen van de eerste generatie ligt het gemiddelde aantal kinderen voor het geboortecohort 1970–1974 bij de Turken en Marokkanen 0,1 tot 0,2 lager dan voor het cohort 1965–1969 (*grafiek 10*). Bij de groep 'overig niet-westers' blijkt sprake te zijn van een gemengd beeld voor de verschillende herkomstlanden.

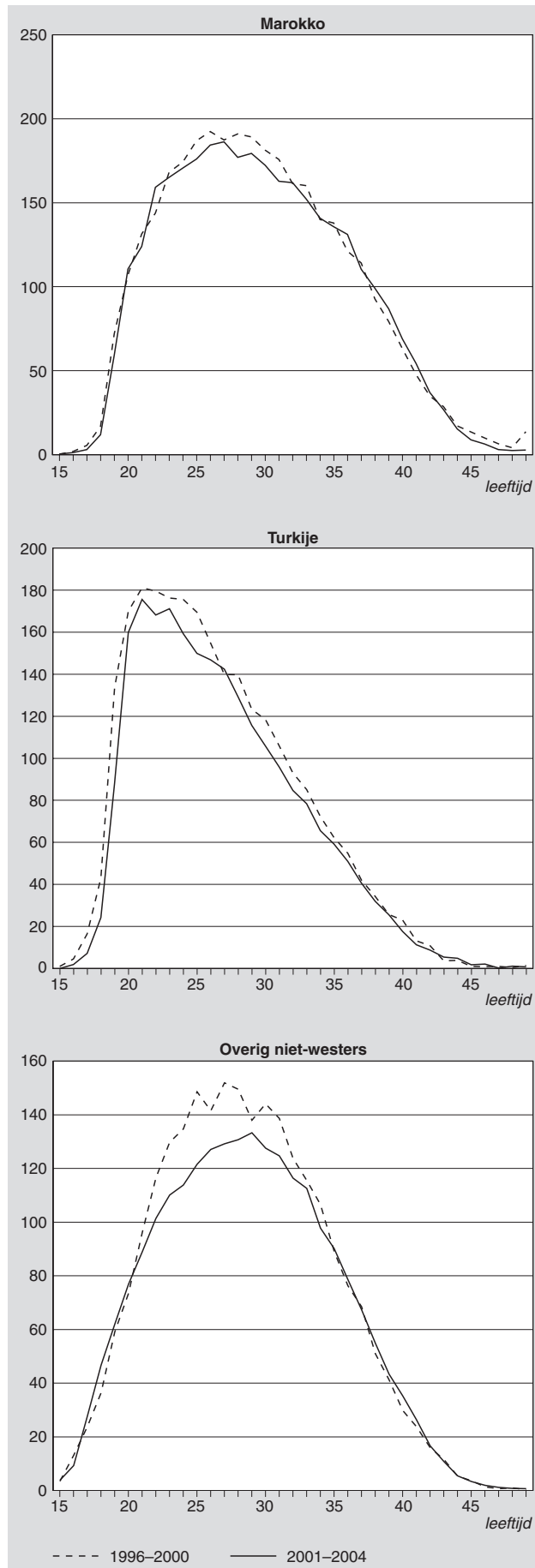
Tweede generatie allochtonen

Kinderen geboren uit moeders van de tweede generatie behoren niet meer tot de allochtone bevolking, tenzij de vader in het buitenland is geboren. De omvang van de tweede generatie niet-westerse allochtonen is de afgelopen jaren sterk toegenomen. Halverwege de jaren negentig was dit nog een zeer jonge bevolkingsgroep, waardoor het

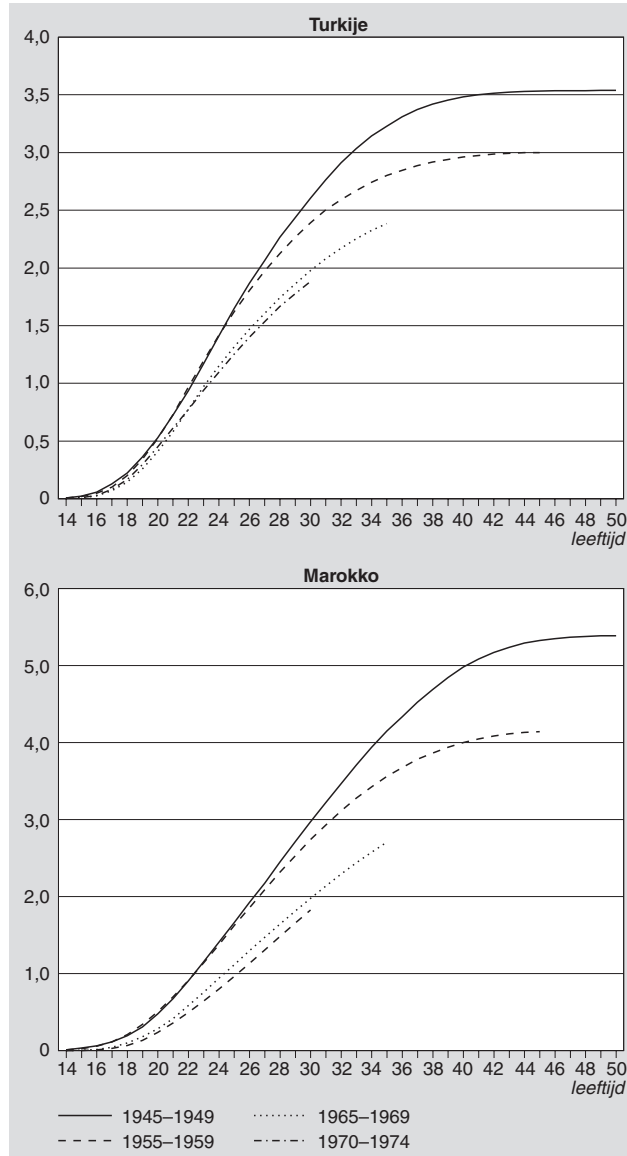
8. Totaal vruchtbaarheidscijfer naar herkomstsgroepering moeder (eerste generatie), 1990–2050

9. Levendgeborenen per 1000 niet-westerse (1e generatie) vrouwen naar leeftijd van de moeder, periode 1996–2000 en 2001–2004

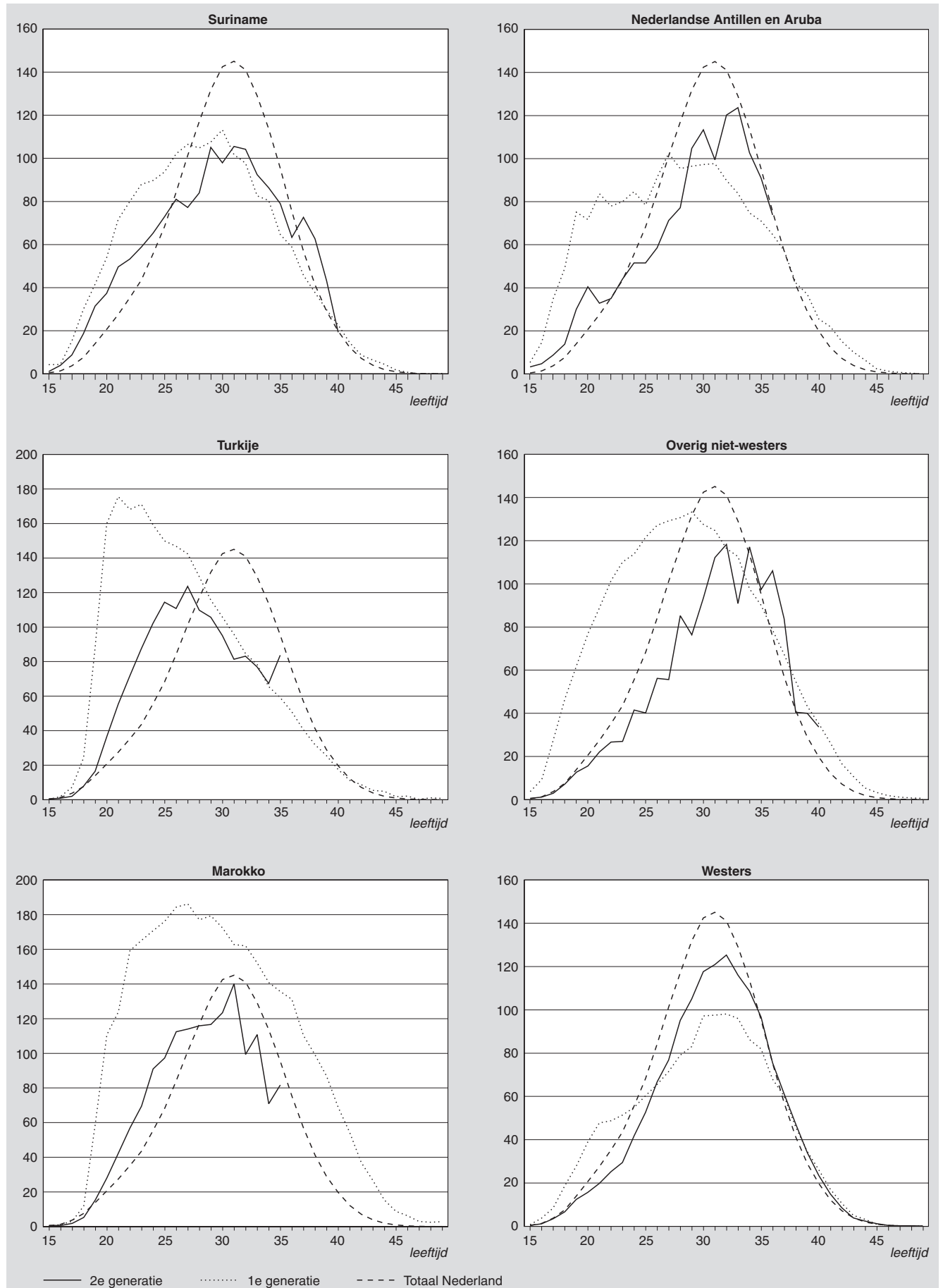
10. Gemiddeld kindertal van Turkse en Marokkaanse vrouwen (1e generatie) voor enkele geboortegeneraties

aandeel van deze groep ten opzichte van het aantal vrouwen in de vruchtbare leeftijden klein was. Slechts 14 procent van de niet-westers allochtone vrouwen behoorde tot de tweede generatie. In 2005 is dit aandeel opgelopen tot 23 procent. Het belang van de tweede generatie voor de vruchtbaarheidscijfers van de niet-westers allochtone groepen is daardoor toegenomen. Wel is de tweede generatie nog altijd relatief jong. Er zijn slechts 7 duizend tweede generatie niet-westers allochtone vrouwen in de leeftijdsgroep 35–49 jaar. Omdat er nog maar weinig vrouwen in de oudere vruchtbare leeftijden zijn, is het nog niet bij alle herkomstgroepen mogelijk om betrouwbare samenvattende vruchtbaarheidscijfers (in de vorm van de TFR) voor de tweede generatie te bepalen.

Grafiek 11 toont de leeftijdsspecifieke geboortefrequenties voor de periode 2001–2004 van vrouwen voor de eerste en tweede generatie per herkomstgroep. Het beeld dat de grafiek laat zien, komt overeen met de recente analyse van de cohortvruchtbaarheid van niet-westerse allochtonen (Garssen en Nicolaas, 2006). Bij alle niet-westers allochtone herkomstgroepen ligt het vruchtbaarheidsniveau van de

11. Levendgeborenen per 1000 vrouwen naar leeftijd moeder voor eerste en tweede generatie per herkomstsgroepering en voor de totale Nederlandse bevolking, periode 2001–2004

tweede generatie lager dan bij de eerste generatie. Voor Surinaamse vrouwen is het verschil beperkt. De tweede generatie krijgt de kinderen op latere leeftijd dan de eerste generatie, en het uiteindelijk kindertal ligt waarschijnlijk enkele tienden lager. Het vruchtbaarheidspatroon van tweede generatie vrouwen met herkomst Nederlandse Antillen/Aruba lijkt meer op dat van de gemiddelde autochtone vrouw dan op dat van eerste generatie Antillianen. Wel krijgen zij hun kinderen op jongere leeftijden dan gemiddeld in Nederland, maar dit is in veel mindere mate het geval dan bij de eerste generatie. Ook Turkse en Marokkaanse vrouwen van de tweede generatie krijgen hun kinderen op veel latere leeftijd dan die van de eerste generatie. Hun vruchtbaarheidspatroon lijkt meer op dat van autochtonen dan op dat van de eerste generatie. Afhankelijk van hoe de vruchtbaarheid boven de 35 jaar zich in de komende jaren ontwikkelt, kan het uiteindelijke kindertal bij deze groepen nog onder of boven dat van de autochtonen uitkomen. Vooral bij de Turkse tweede generatie is nog wel sprake van een duidelijk jongere leeftijd bij de geboorte van het eerste kind dan voor de gemiddelde vrouw woonachtig in Nederland. De grote verschillen tussen de eerste en de tweede generatie bij de groep 'overig niet-westers' hangen voor een belangrijk deel samen met de verschillende samenstellingen naar herkomstland. Bij de westerse allochtonen valt op dat de tweede generatie haar kinderen op latere leeftijden krijgt dan de eerste, maar dat de TFR voor beide generaties gelijk is (1,5).

Invloed van allochtonen op de totale vruchtbaarheid

Het aandeel levendgeborenen uit allochtone vrouwen van de eerste generatie in het totale aantal levendgeborenen is de laatste tien jaar licht toegenomen, van 15,5 procent tot 17,8 procent (*grafiek 12*). Gedurende dezelfde periode steeg de TFR van de totale bevolking van 1,53 naar 1,71 en die van autochtone moeders van 1,47 naar 1,68. Het valt op dat de invloed van de vruchtbaarheid van allochtone moeders op de totale vruchtbaarheid beperkt is. Voor een deel komt dit doordat de invloed van de westerse en

niet-westerse allochtonen elkaar opheffen. Echter, ook de bijdrage van alleen de niet-westerse eerste generatie moeders aan de TFR van de totale bevolking bedraagt slechts ongeveer 0,07. Deze bijdrage is gedurende de laatste tien jaar nauwelijks veranderd.

Daarnaast valt op dat het verschil tussen de TFR voor autochtonen en die voor de totale bevolking afnam, terwijl het aandeel geboorten uit eerste generatie allochtone moeders steeg. Reden voor deze ontwikkeling is de dalende TFR van eerste generatie allochtonen. In 1996 lag de TFR voor eerste generatie allochtone vrouwen nog 0,7 hoger dan voor autochtonen; in 2005 was het verschil teruggelopen tot 0,3. Door de dalende vruchtbaarheid bij vooral de niet-westerse eerste generatie blijft de invloed van de allochtonen op de totale vruchtbaarheid beperkt.

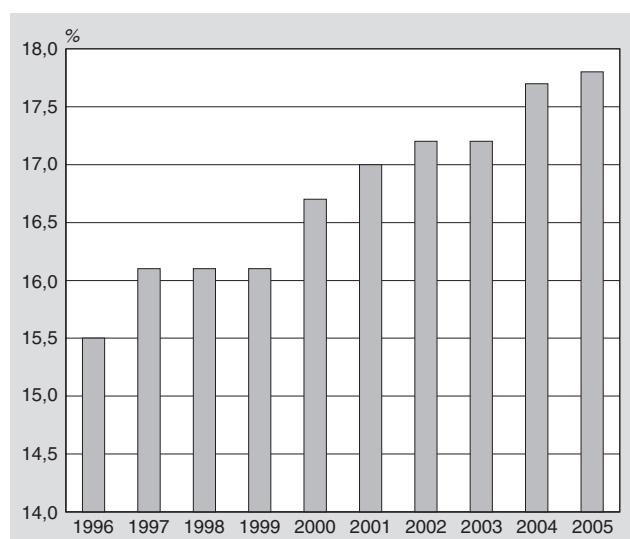
In de komende jaren zal het aandeel van de tweede generatie allochtone vrouwen in de vruchtbare leeftijden toenemen. Aangezien de vruchtbaarheidsniveaus van de niet-westerse tweede generatie, naar het zich nu laat aanzien, aanmerkelijk dichter bij die van de autochtonen liggen dan bij die van hun moeders, zal ook deze toename naar verwachting weinig invloed hebben op de vruchtbaarheid van de totale bevolking.

Omdat de invloed van samenstellingseffecten op de totale vruchtbaarheid naar verwachting beperkt is, is ervoor gekozen om, evenals in voorgaande jaren, bij de prognose van 2006 vruchtbaarheidsveronderstellingen te formuleren voor de *totale* bevolking. Voor de eerste generatie moeders worden daarnaast aparte veronderstellingen geformuleerd ten behoeve van de allochtonenprognose. Er worden geen aparte veronderstellingen gemaakt voor de autochtonen en de tweede generatie allochtonen. Wel wordt achteraf gecontroleerd of de ontwikkelingen in de vruchtbaarheid van deze groepen die uit de veronderstellingen en de uitkomsten volgen, plausibel zijn.

6. Voorstellen voor de nieuwe prognose

In de bevolkingsprognose van 1998 werd nog verondersteld dat het gemiddelde kindertal van geboortegeneraties op termijn zou dalen naar 1,70 kind per vrouw. Dit hield overigens wel een toename in van de TFR. In de bevolkingsprognose van 2000 is het gemiddeld kindertal naar boven bijgesteld (1,75), omdat de inhaal sterker was dan verwacht. Voor de twee opvolgende bevolkingsprognoses werden geen aanwijzingen gevonden om het gemiddeld kindertal bij te stellen. Ook voor de prognose van 2006 zijn er geen aanwijzingen om de geboorteveronderstellingen bij te stellen. De reden voor de bijstelling van de prognose van 2000 lag in het feit dat het einde van de daling van de vruchtbaarheid op jonge leeftijden in zicht was gekomen. Bij de prognose van 1998 was dit veel minder duidelijk. Voorts werd toen verondersteld dat de daling op jonge leeftijden zeker niet volledig door een stijging op hogere leeftijden zou worden gecompenseerd, onder meer vanwege vruchtbaarheidsproblemen op hogere leeftijd. Nu het uitstel van het eerste kind tot een einde is gekomen, wordt ook aangenomen dat van de jongste generaties een groter deel ook een tweede kind zal krijgen. Volgens het Onderzoek Gezinsvorming 2003 blijkt dit ook de wens van de meeste vrouwen te zijn. Omdat wordt ver-

12. Aandeel levendgeborenen uit allochtone 1e generatie moeders in procenten van het totaal aantal levendgeborenen uit alle moeders, 1996–2005

ondersteld dat de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers op de lange termijn naar een constant niveau tenderen, zal het gemiddeld kindertal van jonge geboortegeneraties en de TFR op den duur aan elkaar gelijk worden. Het uiteindelijke gemiddelde kindertal en de TFR zullen volgens de nieuwe prognose uitkomen op 1,75 (zie grafieken 1, 2 en 3).

In de nieuwe prognose wordt dus verondersteld dat inhaal van de uitgestelde vruchtbaarheid van de geboortegeneraties vrouwen van medio jaren zestig en daarna voor het grootste gedeelte zal worden gerealiseerd. Vrouwen geboren in 1960 hebben het verlies aan vruchtbaarheid op jonge leeftijden door uitstel ten opzichte van vrouwen geboren in 1955 vrijwel volledig ingehaald. Ook generatie 1965 lijkt het merendeel van het verlies te gaan inhalen. In de nieuwe prognose wordt dan ook uitgegaan van een stabiele ontwikkeling van de vruchtbaarheid voor generaties geboren in de jaren zeventig en daarna. Ook het totaal vruchtbaarheidscijfer zal in de eerste helft van de 21^e eeuw een stabiele ontwikkeling vertonen.

De ontwikkeling van de vruchtbaarheid wordt mede bepaald door het huidige (en vroegere) beleid ten aanzien van het krijgen van kinderen. De vraag hoe de recente ontwikkelingen in de vruchtbaarheid geweest zou zijn bij een ander beleid, valt nauwelijks te beantwoorden. In de prognose wordt er niet van uitgegaan dat er een ander of aanvullend beleid komt dat invloed zal hebben op de vruchtbaarheidsontwikkeling. Ten eerste is onzeker of er nieuwe beleidsontwikkelingen zullen komen. Daarnaast is niet duidelijk welke effecten deze ontwikkelingen op de vruchtbaarheid zullen hebben.

Uit ervaringen in de Scandinavische landen blijkt dat maatregelen die het krijgen van kinderen stimuleren, zoals bonussen voor tweede kinderen, ruimhartige ouderschapsverlofregelingen en goedkope kinderopvang, slechts een tijdelijk effect sorteren. Ze hebben invloed op de timing van de geboorte, maar nauwelijks op de uiteindelijke gezinsomvang. Zo is in Zweden de TFR in de jaren tachtig sterk gestegen (naar het vervangingsniveau) en in de jaren negentig weer gedaald naar een niveau iets boven de 1,5 (Beets, 2006). Hoeveel kinderen vrouwen uiteindelijk krijgen heeft kennelijk meer te maken met wat zij als de ideale gezinsgrootte zien en minder met hoe gemakkelijk het wordt gemaakt om die gezinsgrootte te realiseren. Daarnaast is de richting en het effect van toekomstig beleid moeilijk te voorspellen. De vergrijzing zou bijvoorbeeld aanleiding kunnen geven tot beleid om het krijgen van kinderen te stimuleren, maar zou ook kunnen leiden tot maatregelen om de arbeidsparticipatie van vrouwen te verhogen. Het laatste heeft mogelijk een drukkend effect op het kindertal. Hoewel bepaalde voorzieningen, zoals arbeidsvoorwaarden voor ouders met jonge kinderen, opvang van kinderen en financiële kosten van kinderen, volgens de MOAB-enquête van het NIDI voor een aantal mensen een effect heeft op de gezinsplanning, is het de vraag of mensen hun uitspraken daadwerkelijk zullen realiseren (Esveldt en Fokkema, 2006; MOAB: Meningingen en Opvattingen van de bevolking over Aspecten van het Bevolkingsvraagstuk).

Eén op vijf vrouwen zal kinderloos blijven. Het gezin met slechts één kind zal bij 15 procent van de vrouwen voorkomen. Het gezin met twee kinderen is het modale gezin, dat bij 45 procent van de vrouwen zal worden aangetroffen.

Het grote gezin, met drie of meer kinderen, vormt een duidelijke minderheid. Naar verwachting zal 20 procent van de vrouwen hiervoor kiezen.

Mede bepalend voor de toekomstige ontwikkelingen van de totale groep vrouwen zijn de ontwikkelingen bij autochtone en allochtone vrouwen. De veranderingen in de samenstelling van de bevolking naar herkomst zullen geen grote invloed op de vruchtbaarheid hebben. Het aandeel eerste generatie allochtonen in de bevolking stijgt geleidelijk, maar doordat hun vruchtbaarheid tegelijkertijd afneemt, heeft dit weinig invloed op de totale vruchtbaarheid. De omvang van de tweede generatie zal nog sterk groeien, maar het vruchtbaarheidspatroon van deze groep wijkt weinig af van dat van de autochtonen. Mogelijk leidt de groei van deze groep wel tot een kleine verschuiving van het vruchtbaarheidspatroon naar jongere leeftijden.

De veronderstellingen in de nieuwe allochtonenprognose wijken niet af van die van de vorige prognose. Alleen de TFR voor herkomstgroep 'overig niet-Europa' is naar beneden bijgesteld, van 1,40 naar 1,20 (zie grafiek 8).

Voor de onderbouwing wordt verwezen naar de vorige prognose (Alders, 2005). Uit deze publicatie kan kort worden samengevat dat de groei van de tweede generatie voornamelijk voor rekening komt van de geboorte uit vrouwen van de eerste generatie. Uitgangspunt van de veronderstellingen voor de verschillende allochtone groepen is convergentie van vruchtbaarheidsniveaus. Dit betekent niet dat voor alle allochtone groepen verwacht wordt dat ze op termijn hetzelfde aantal kinderen zullen krijgen. Sommige groepen zullen ook in de toekomst meer kinderen krijgen dan gemiddeld, andere juist weer minder. Naar verwachting zullen vrouwen afkomstig uit Marokko, Turkije en Afrika boven het gemiddelde uitkomen, terwijl vrouwen afkomstig uit Europa en overige westerse landen buiten Europa onder het gemiddelde zullen uitkomen. De vruchtbaarheid van Surinaamse en Antilliaanse vrouwen zal op het niveau van de totale bevolking blijven. Dit geldt ook voor vrouwen afkomstig uit Azië en Latijns-Amerika.

Literatuur

Alders, M., 2000, Kinderen krijgen over de landsgrenzen heen. Maandstatistiek van de Bevolking 48(11), blz. 22–26.

Alders, M., 2005, Allochtonenprognose 2004–2050: belangrijkste uitkomsten. Bevolkingstrends 53(1), blz. 32–41.

Beer, J. de, en A. de Graaf, 1998, Meer vrouwen krijgen maar één kind. Maandstatistiek van de Bevolking 46(11), blz. 8–11.

Beets, G., 2006, Demografische ontwikkelingen in de wereld en Europa. In: Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2006. Grote steden in demografisch perspectief, blz. 47–86. NIDI, Den Haag.

Esveldt I. en C.M. Fokkema, 2006, Welk gezinsbeleid leidt tot meer kinderen? Meningingen over overheidsmaatregelen onderzocht. Demos 22(11), blz. 92–96.

Graaf, A. de, en I. Keij, 2001, Kleine en grote gezinnen. In: Garssen, J. et al. (red.), Samenleven. Nieuwe feiten over relaties en gezinnen, blz. 83–89. CBS, Voorburg.

Garssen J. en C. van Duin, 2006, Bevolkingsprognose 2006–2050: belangrijkste uitkomsten. Bevolkingstrends 54(4), blz. 85–92.

Garssen J. en H. Nicolaas, 2006, Recente trends in de vruchtbaarheid van niet-westerse allochtone vrouwen. Bevolkingstrends 54(1), blz. 15–31.

Jong, A. de, 2001, Bevolkingsprognose 2000–2050: achtergronden van vruchtbaarheidsontwikkelingen. Maandstatistiek van de Bevolking 49(2), blz. 39–44.